

BO'LAJAK PEDAGOG SHAXSINI RIVOJLANISHIDA KASBIY REFLEKSIYANING O'RNI

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak pedagog shaxsida kasbiy refleksiyaning rivojlanishining psixologik omillari va mexanizmlari yoritib berilgan. Ayniqsa, bo'lajak pedagog shaxsida kasbiy refleksiyaning rivojlanishi borasida xorij olimlarining nazariy yondashuvlari, konsepsiyalarini tahlillari keltirib o'tilgan. Shuningdek, pedagog shaxsida kasbiy refleksiyaning turlarini o'qituvchi va o'quvchi pozitsiyasi nuqtai nazaridan tahlili qayd etilgan.

Kalit so'zlar: refleksiya, kasb, kasbiy refleksiya, o'zini o'zi takomillashtirish, intellektual refleksiya, kooperativ refleksiya, jamoaviy faoliyat, loyihalash, ijtimoiy-perseptiv refleksiya, shaxsiy refleksiya, kommunikativ refleksiya.

РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ В РАЗВИТИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация. В статье описаны психологические факторы и механизмы развития профессиональной рефлексии личности будущего педагога. В частности, представлен анализ теоретических подходов и концепций зарубежных ученых относительно развития профессиональной рефлексии личности будущего педагога. Также отмечен анализ типов профессиональной рефлексии в личности педагога с точки зрения позиции педагога и ученика.

Ключевые слова: рефлексия, профессия, профессиональная рефлексия, самосовершенствование, интеллектуальная рефлексия, совместная рефлексия, коллективная деятельность, проектирование, социально-перцептивная рефлексия, личностная рефлексия, коммуникативная рефлексия.

THE ROLE OF PROFESSIONAL REFLECTION IN THE DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER

Abstract. The article describes the psychological factors and mechanisms of the development of professional reflection in the person of a future pedagogue. In particular, the analysis of theoretical approaches and concepts of foreign scientists regarding the development of professional reflection in the person of the future pedagogue is presented. Also, the analysis of the types of professional reflection in the person of the pedagogue from the point of view of the position of the teacher and the student is noted.

Key words: reflection, profession, professional reflection, self-improvement, intellectual reflection, cooperative reflection, collective activity, design, socio-perceptual reflection, personal reflection, communicative reflection.

Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ta'lim sohasidagi islohotlar o'qituvchilarning kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi takomillashtirish muammosini dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

Zamonaviy jamiyat o'z qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari, faoliyati va ularning natijalarini refleksiya sharoitida shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirishga qodir bo'lgan insonlarga nisbatan ehtiyojni sezadi.

Shaxsning refleksiv xarakterdagi faoliyatini amalga oshirish qobiliyati uning malakasi, raqobatbardoshligi va faoliyat muvaffaqiyatining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Ong, faoliyat, xulq-atvor, tajribani refleksiv tushunish shaxsni kasbiy rivojlantirishning konstruktiv usuli hisoblanadi.

Refleksiya (lotincha reflexio - orqaga qaytish) - bu sub'yektning ichki aqliy harakatlar va holatlarida o'zini o'zi bilish jarayonidir. Xorijiy lug'atida refleksiya insonning ichki holati, o'zini o'zi bilishi haqida fikr yuritish deb ta'riflanadi. Rus tilining izohli lug'ati refleksiyani introspeksiya sifatida talqin qiladi. Zamonaviy pyedagogikada refleksiya faoliyat va uning natijalarida o'zini o'zi tahlil qilish deb tushuniladi.

Refleksiya tushunchasi falsafada paydo bo'lgan va shaxsning o'z ongida sodir bo'layotgan voqealar haqida o'ylash jarayonini anglatadi. Refleksiya xulosalar, umumlashmalar, o'xshashliklar, taqqoslashlar va baholarni tuzish, tajriba, eslash, muammolarni hal qilish kabilarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u talqin qilish, tahlil qilish, harakatlarni amalga oshirish, muhokama qilish yoki baholash uchun e'tiqodga murojaat qilishni o'z ichiga oladi.

Refleksiya - bu sub'yektning o'z faoliyatidan xabardor bo'lishining aqliy faoliyati yoki hissiy tajribali jarayoni hisoblanadi. I.N.Semenovning fikrlariga ko'ra, [8], refleksiya - bu tajriba stereotiplarini, innovasion (yangi g'oyalarni yaratish, yangi tajriba yaratish) amaliyotiga kirish uchun ichki sharoitlarni o'zgartirish jarayoni hisoblanadi.

Kasbiy refleksiya – bu o'zini, uning “Myen” imkoniyatlarini tanlangan (tanlangan) kasb talab qiladigan narsalar bilan o'zaro bog'liqligi bilan tavsiflanadi. Bu g'oyalar moslashuvchan - ular rivojlanadi.

Ko'rib chiqilayotgan ilmiy tushuncha - pedagogik refleksiya - psixologiya, falsafa, pedagogika fanlarining o'rganish ob'yekti hisoblanadi. Bir qator mualliflar pedagogik refleksiyani qobiliyatning alohida turi sifatida tadqiq qiladilar.

L.M.Mitining fikriga ko'ra, [7] refleksiyani tahlil qilish, baholash, o'zini o'zi anglash, o'z xulq-atvorlari va faoliyatini boshqarish, talabning individual o'ziga xosligiga kirib borish, talabning pozitsiyasiga kirish va uning nuqtai nazaridan o'zini ko'rish, tushunish va baholash, ichki qarama-qarshiliklar va nizolarni konstruktiv ravishda hal qilish qobiliyatlari to'plami sifatida belgilaydi.

A.K.Markova [6] pedagogik refleksiya deganda u “o'qituvchining o'quvchidagi vaziyatning rasmini aqliy tasavvur qilish va shu asosda o'zi haqidagi g'oyani aniqlashtirish qobiliyatini” tushunadi..., bu o'qituvchining ongini o'ziga qaratishi, o'quvchilarning uning faoliyati haqidagi tasavvurlarini va o'qituvchining talaba faoliyatini qanday tushunishi haqidagi ularning fikrlarini hisobga olishdan iborat.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda o'qituvchining kasbiy faoliyatida yuzaga keladigan pedagogik refleksiyaning quyidagi turlari ko'rib chiqiladi: - intellektual refleksiya (A.A.Bodalev [2] uni tanqidiy tahlil qilish, tushunish va uning samaradorligini baholash maqsadida o'qituvchining o'z faoliyati va uning sub'yekti sifatida faol tadqiqot pozitsiyasiga kirish qobiliyati sifatida belgilaydi);

- kooperativ refleksiya (I.N.Semenov [8] kooperativ refleksiya birgalikdagi faoliyat jarayonlarida amalga oshirilishini belgilab beradi va jamoaviy faoliyatni loyihalashtirishga, pedagogik muhit sub'yektlarining birgalikdagi harakatlarini muvofiqlashtirishga imkon beradi);

- ijtimoiy-perseptiv refleksiya (S.V.Kondrateva [4], refleksiyaning ushbu turi o'qituvchi tomonidan pedagogik va kasbiy o'zaro ta'sir sub'yektlarini bilish jarayonining asosi ekanligini ta'kidlaydi va o'qituvchi tomonidan muloqot va hamkorlikdagi faoliyat jarayonida shakllangan bolalar va hamkasblar haqidagi g'oyalari va fikrlarini qayta ko'rib chiqish, ikki marta tekshirishdan iborat);

- shaxsiy refleksiya (V.A.Krivosheyev [3] sub'yektning o'z ongi mazmunini, uning faoliyatini, o'ziga, boshqalarga va amalga oshirilayotgan faoliyatga bo'lgan aloqasi va uning munosabatini bilish jarayonida shaxsiy refleksiyaning namoyon bo'lishini topadi);

- kommunikativ refleksiya (B.P.Kovalyov [3] bu o'qituvchining boshqalar tomonidan qanday idrok etilishi, baholanishi va munosabati haqida xabardor bo'lishidan iborat ekanligini ko'rsatadi).

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida kasbiy refleksiyaning rivojlantirish masalasini hal qilish ayniqsa, dolzarb bo'lib qoladi. Refleksiyaning rivojlanishi kasbiy fazilatlarini shakllantirishning dastlabki bosqichlaridan boshlanishi kerak, chunki boshqa barcha fazilatlarga nisbatan refleksivlik muvofiqlashtiruvchi, tashkiliy va integral tamoyil vazifasini bajaradi. Uning shakllanish darajasi o'qituvchining kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirish uchun o'zining barcha boshqa sifatlarini muvofiqlashtirish va birlashtira olish darajasida namoyon bo'ladi.

O'quv jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, birinchi kursdan boshlab talabalarning fikrlashi o'z-o'zidan emas, balki maqsadga muvofiq shakllantiriladi. Refleksiyaning ikki darajasini ajratib ko'rsatish muhimdir: o'z ta'limotiga nisbatan refleksiya ("ta'lim oluvchi" pozitsiyasida) va ta'limni tashkil etishga nisbatan refleksiyadir ("o'qituvchi" pozitsiyasi). Talaba "ta'lim oluvchi" pozitsiyasida boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lgan birinchi darajada, refleksiya – bu o'quv mashg'ulotlari davomida sodir bo'ladigan faoliyatlar majmuini anglash jarayoni va natijasi hisoblanadi.

Refleksiya predmeti ham sub'yektning o'z faoliyati, ham boshqa har qanday faoliyat, shu jumladan ularning o'zaro aloqalari bo'lishi mumkin. Refleksiya funksiyalaridan kelib chiqib, quyidagi tasnif taklif etiladi:

- kayfiyat va emosional holatni refleksiya;
- faoliyat refleksiyasi;
- o'quv materialining mazmuni haqidagi refleksiya.

Dars boshida (guruh bilan hissiy aloqani o'rnatish uchun) va faoliyat oxirida kayfiyat va hissiy holatni refleksiya qilish tavsiya etiladi. Kayfiyatning rangli tasviri, hissiy va badiiy dizayn (rasm, musiqiy parcha) qo'llaniladi. Faoliyat haqida refleksiyalash o'quv materiali bilan ishlash usullari va metodlarini tushunishga va eng oqilonalarini izlashga imkon beradi. Shunday qilib, refleksiya mutlaqo instrumental ahamiyatga ega – bu ta'lim muammolarini hal qilish usuli sifatida ishlaydi. Refleksiya o'quv materialining mazmunini, o'tgan narsalarning mohiyati to'g'risida xabardorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi.

O'quv mashg'ulotining oxirida uning natijalari umumlashtiriladi, nima o'rganilganligi va ular qanday ishlaganligi muhokama qilinadi, ya'ni, har bir inson o'z maqsadlariga erishishga qo'shgan hissasini, faolligini, faoliyat samaradorligini, tanlangan ish shakllarining maftunkorligi va foydaliligini baholaydi.

Ikkinchi bosqichda ta'lim oluvchi (talaba) "o'qituvchi" pozitsiyasida:

- o'qituvchi talabalarni o'quv jarayonida o'z faoliyatining loyihachisi sifatida;
- "ma'lumotni taqdim etish bo'yicha mutaxassis";

- o'qituvchi o'quv faoliyati bilan bog'liq muammosini hal qilish uchun talabalar faoliyatining tashkilotchisi sifatida;

- "kommunikatsiya bo'yicha mutaxassis";
- o'qituvchi o'z tajribasini yaratuvchisi sifatida – "tadqiqotchi-tahlilchi" [1].

"Ma'lumotni taqdim etish bo'yicha mutaxassis" ning refleksiv pozitsiyasida o'qituvchi o'zining rejalashtirilgan harakatlarini tahlil qilish mavzusiga aylantiradi. Shuning bilan u o'zining refleksiv jarayonlari yaqinlashib kelayotgan o'quv mashg'ulotining mazmuniga qaratiladi va loyihalovchi xarakterga ega bo'ladi.

O'qituvchi darsga kelganida, u ta'limning o'zaro ta'siri jarayoniga ("kommunikatsiya bo'yicha mutaxassis") tushib qoladi. Uning refleksiya predmeti-bu o'quv faoliyatidagi o'zaro ta'siri jarayoni, talabalar, ularning harakatlari, hissiy reaksiyalari, munosabatlarini qamrab oladi.

Bunday vaziyatlarda o'qituvchining refleksiyasini interaktiv deb nomlash mumkin, u o'z vaqtida ularga mos keladigan harakatlar bilan birga keladi. "Tadqiqotchi – tahlilchi" vazifasini hal qiluvchi o'qituvchining refleksiyasi umumiy xarakterda bo'lib, o'z tajribasini tahlil qilish, baholash, umumlashtirish, boshqa o'qituvchilarning tajribasini tushunishga qaratilgan.

Refleksiv tahlil qachon amalga oshirilishiga qarab: faoliyat oldidan, u bilan bir vaqtda yoki uni tugatgandan so'ng, shunga ko'ra refleksiyaning quyidagi turlarini ajratish mumkin: - faol (harakatdan oldin refleksiya - hali hech qanday harakat yo'q, lekin u allaqachon mavjud, ya'ni tahlil qilinmoqda);

- sinxron (harakatda refleksiya - o'qituvchi o'quvchi bilan o'zaro munosabatlarini sinxron ravishda boshqaradi, bu unga o'z harakatlarini mavjud vaziyatga mos ravishda moslashuvchan tarzda sozlash va tuzatish imkoniyatini beradi.);

- retrospektiv (harakatdan keyin refleksiya - uni yana ko'rishga imkon beradi, lekin "orqa ko'rinish oynasi" sizning yutuqlaringiz va xatolaringizni qayd etish, bosib o'tgan yo'ldan saboq olish.).

O'qituvchi faoliyatida refleksiyaning barcha turlari mavjud, ammo ularning ahamiyati uning ish tajribasiga qarab o'zgaradi. Shunday qilib, boshlang'ich o'qituvchi uchun harakatdan oldin va harakatdan keyin refleksiya ko'proq xarakterlidir, chunki uning rejalashtirish harakatlarini refleksli nazorat qilish va bajarilgan harakatlarning yakuniy refleksiyasi unga umuman faoliyat samaradorligini ta'minlashga yordam beradi.

Harakatda refleksiyani egallash refleksiya tahlilning boshqa turlarini o'zlashtirgan tajribali o'qituvchiga ko'proq xos bo'lib, uning darsda sodir bo'ladigan hamma narsada ishtirok etish qobiliyatini aks ettiradi va uning kasbiy mahoratining belgilab beradi.

Talabalarga o'z (kasbiy) faoliyatiga nisbatan reflektiv pozitsiyani egallashga imkon beruvchi eng ko'p qo'llaniladigan usul va uslublar quyidagilardir: kasbiy ahamiyatga ega vaziyatlarda ularning harakatlarini kuzatish uchun qo'llab-quvvatlovchi dasturlar, natijada olingan natijalarni tahlil qilish;

- kasbiy hayotdagi voqealarni keyinchalik tahlil qilish va tushunish bilan qayd etadigan kundalik yozuvlarni yuritish;

- o'qituvchilar va talabalarining darslarini tahlili va o'zini o'zi tahlil qilish orqali ko'rish.

Bo'lajak o'qituvchilarda refleksiyani rivojlantirish bo'yicha faoliyat jarayonida biz refleksli suhbat, reflektiv o'quv-mashg'ulot va reflektor trening kabi shakllarni ham sinab ko'rdik va ijobiy baho oldik.

Shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy maktab o'z kasbiy va shaxsiy rivojlanishini boshqarishga tayyor va qodir bo'lgan o'qituvchiga nisbatan ehtiyoj mavjudligidan dalolat beradi.

Bu rivojlangan pedagogik refleksiya mavjud bo'lganda mumkin. Shubhasiz, refleksiya shaxsning rivojlanishiga ta'sir qiladi:

- birinchidan, bu yaxlit vakillikka, uning faoliyati mazmuni, usullari va vositalari to'g'risida bilim olib keladi;

- ikkinchidan, u o'zi va uning faoliyati to'g'risida tanqidiy fikrlashga imkon beradi;

- uchinchidan, u insonni (mutaxassisni) o'z faoliyatining sub'yektiga aylantiradi. Shunday qilib, refleksiya kelajakdagi o'qituvchiga olingan natijalarni shakllantirishga, keyingi ishlarni oldindan belgilashga va kasbiy yo'lini o'zgartirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя. - Псков: ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. - 216 с.

2. Бодалев А.А. Психология общения. - М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. - 256 с.

3. Карнелович М.М. Рефлексия учителей на этапе послевузовского образования. - Гродно : ГрГУ, 2009. - 67 с.

4. Кондратьева С.В. Профессионализм в педагогическом общении. - Гродно: Изд-во ГрГУ, 2003. - 330 с.

5. Лидак Л.В., Погребная О.С. Рефлексия как условие формирования адекватной «Я-концепции» педагога: Монография. - Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2008. - 128 с.

6. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Знание, 1996. - 375 с.

7. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. - М.: Академия, 2004. - 318 с.

8. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Типы взаимодействия наук и методологические ориентации в психологии творчества рефлексии. - М., 1989.